

ті, які визначають особистісні принципи життєдіяльності людини завдяки тому, що здатні перетворюватися у внутрішні мотиви поведінки особистості.

Отже, можемо сказати, що підструктура спрямованість особистості займає роль потужного мотиваційного фактору, що здатний активізувати підструктуру психічних процесів, результатом цієї активності виступає формування загальних й спеціальних здібностей, рівень яких визначається швидкістю й якістю вирішення задач, перед якими опиняється особистість в певній діяльності. Спрямованість, досить влучно характеризує Б.Ф. Ломов, визначаючи його як системоутворюючу властивість особистості.

Висновки та перспективи. В результаті аналізу теоретичного дослідження нами було розглянуто структурні моделі особистості відомих вчених, розкритий зміст таких понять як «розвиток», «психічний розвиток», «інтелектуальний розвиток», «студент-майбутній фахівець», які визначили структуру моделі-схеми, що дозволяє системно аналізувати вплив особистісних детермінант на процес інтелектуального розвитку студента-майбутнього фахівця. Визначено, що будь-яка діяльність особистості формується безпосередньо суб'єктом, спрямовується потужними стимулами, які здатні впливати на рівень досягнень в певній діяльності. Наступним кроком в подальшій роботі ми плануємо здійснити пілотажне дослідження з метою перевірки нашої гіпотези, що покладена в основу побудови моделі-схеми.

Література

1. *Вікова та педагогічна психологія*: Навч. посіб. / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. 2-ге вид. – К.: Каравела, 2009. – 400 с.
2. *Годфруа Ж.* Что такое психология: В 2-х т. Изд. 3-е, стереотипное. Т. 2: Пер. с франц. – М.: Мир, 2004. – 367 с.
3. *Дружинин В.Н.* Психология семьи: 3-е изд. – СПб: Питер, 2006. – 176 с.
4. *Максименко С.Д., Соловйенко В.О.* Загальна психологія: Навч. посібник. – К.: МАУП, 2000. – 256 с.
5. *Пов'якель Н.І.* Професіогенез саморегуляції мислення практичного психолога: Монографія. - К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2003. – 295с.
6. *Психологический словарь* / Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – 2-е изд., испр. и доп. - М.: Политиздат, - 494 с.
7. *Серый А.В., Яницкий М.С.* Ценностно-смысловая сфера личности / Учеб. пособие. – Кемерово: Кемеровский государственный ун-т, 1999. – 92 с.
8. *Смульсон М.Л.* Психология развития интеллекта. Монография. – К.: Нора-Друк, 2003. – 298 с.
9. *Швалб Ю.М., Муханова И.Ф.* Возрастная психология: Учеб. пособие для студентов вузов и практических психологов. – Донецк: Норд-Пресс, 2005. – 303 с.

Профессиональное мастерство определяется уровнем и качеством развития общих и специальных способностей, которые входят в структуру интеллекта и определяют его содержание. Способности как отдельная подструктура в структуре личности детерминируются другими подструктурами, которые определяют личность как сложное целое.

Professional trade is determined by a level and quality of development of general and special capabilities which are included in the structure of intellect and determines his maintenance. Abilities as a separate fine-tuning in the structure of personality determined other fine-tuning which determine personality as difficult unit.

©2012 р.

Ю. В. Распутко (м. Київ)

РОЛЬ ЗАХИСНИХ МЕХАНІЗМІВ У ПЕРЕБІГУ ВНУТРІШНЬООСОБИСТІСНИХ КОНФЛІКТІВ

Постановка проблеми. Особистісне та професійне зростання ставить перед людиною чимало соціальних, поведінкових, психологічних завдань. Соціальні ролі іноді можуть надто глибоко конфліктувати з установками та цінностями самої людини, що може призвести до виникнення деструктивних внутрішньоособистісних конфліктів та їх руйнівних наслідків як для самої особистості, так й для оточуючих. Особливо важкими ці наслідки будуть для людини у владі: до вирішення внутрішньоособистісних конфліктів нерідко несвідомо задіюють інших людей, навіть якщо ними є великі соціальні групи. Внутрішньоособистісні конфлікти нерідко виникають поза свідомої уваги особистості, поки не проявляються у зниженні соціальної, трудової або психологічної ефективності у діяльності самої людини.

Дослідженнями конфліктів, у тому числі внутрішньоособистісних конфліктів серед відчизняних науковців займалися О.М.Леонтьєв, В.М.Мясищев, Н.І.Пов'якель, П.В.Лушин, В.В.Столін та ін.

Внутрішньоособистісний конфлікт, насамперед - це внутрішнє протиріччя як усвідомлювана і емоційно важлива для людини психологічна проблема, що потребує вирішення. Існують деякі ключові показники у діяльності психіки особистості, коли можна констатувати наявність внутрішньоособистісного конфлікту. У когнітивній сфері – це занижена самооцінка, затримка у прийнятті рішень, усвідомлення свого стану як психологічно некомфортного, сумнів у істинності щодо власних мотивів діяльності. У емоційній сфері – це наявність психоемоційної напруги, часті і значні негативні переживання. У поведінковій сфері – це зниження якості і інтенсивності діяльності, зниження задоволеності діяльністю, негативний емоційний фон спілкування. А також погіршення роботи адаптаційних механізмів, посилення стресових реакцій.

Дослідженнями захисних механізмів психіки вперше почали займатися З.Фройд та визначні послідовники психоаналітичної теорії, такі як А.Адлер, К.Г.Юнг, К.Хорні, В. Райх, Ж.Лакан, М.Кляйн тощо.

Захисні реакції особистості деякими дослідниками розглядаються як спроба зберегти ідентичність за умов зовнішньої або внутрішньої загрози. Треба зазначити, що якщо вважати за природний розвиток психіки її постійний прогрес та появу з часом більш складних реакцій на дійсність, то загрозою скоріше за все буде не наявність негативного впливу на психі-

ку людини як такої, а відсутність новоутворень, що допомагають особистості більш ефективно і адекватно реагувати на загрозливій ситуації.

Якщо взяти за основу теорію З.Фрейда, можемо сказати що психологічний захист містить дві складові: конструкт Ід та захисний механізм, який застосовувався для його трансформації. Вважають, що природа зовнішньої сили, яка призводить до психологічного опору діям психолога зі сторони клієнта, аналогічна інтропсихічній силі, що усунула досліджуваний конструкт психологічної реальності у несвідоме.

Д.Шапіро вважає, що модель мислення є одним з факторів, визначаючих форму застосування захисних механізмів. Наприклад, механізм проєкції, згідно його дослідженням, є фактом схильності особистості до параноїдальних реакцій. Також механізм проєкції найчастіше застосовують особистості з шизоїдною акцентуацією.

Але, на відміну від інших видів захистів, проєкція не включає в себе суттєве порушення процесу пізнання й відволікання уваги від зовнішнього світу. Проєкція ґрунтується на передвзятій інтерпретації реальних подій, тому має діло не з явними речами, а з мотивами, думками чи почуттями інших людей.

Що стосується механізму витиснення, то він застосовується, насамперед, особистостями з істеричною акцентуацією характеру, на що також можуть вказати дослідження З.Фрейда. Механізм витиснення – це забування, коли свідомість втрачає не афект, а мисленнєвий зміст, який був усвідомлений, але не зміг стати частиною свідомих спогадів. Натомість, механізм витиснення, на відміну від проєкції, по-іншому пов'язаний з процесом пізнання - він відрізняється його більш узагальненим та емоційним контекстом на відміну від інтенсивного, глибинного, «детального» сприйняття дійсності компульсивним типом.

Щодо природи дії захисного процесу Д.Шапіро зауважував: коли афект, виражена потреба або їх похідні, які супроводжуються надмірним дискомфортом або тривожністю, намагається проявитися у свідомості, вмикається функція зниження напруги, яка відповідає стилю особистості. Тобто, виникає дія, думка або почуття, одним з результатом яких стає вилучення зі свідомості небажаного явища та супроводжуючого дискомфорту. Таким чином, особистість знов повертає себе у комфортне психічне середовище. Захисний процес при цьому використовує моделі мислення, які в цілому характеризують саму особистість. Так, наприклад якщо відчуття ентузіазму при наближенні довгоочікуваної відпустки людина вважає передчасним, то захисний процес буде діяти таким чином: людина дозволить собі відчуття ентузіазму на деякий час, а потім раптово може подумати, що відпустка може відклатися за якоюсь непередбачуваною обставиною. Таким чином, особистість поверне собі комфортний психологічний стан.

Виходячи з цього розуміння, Д.Шапіро зауважував, що у природі захисного процесу співіснує два принципи: по-перше, у ньому задіяна активна діяльність свідомості; по-друге, так як процес автоматично включає деякі характерні функції, які знижують напругу, то цей процес сам стабілізує та регулює психічний стан, що надає даному процесу ознаки гомеостатичності.

Таким чином, він стверджував, що:

По-перше, захисні процеси психіки не можна розглядати лише як дію особливих механізмів, які блокують потяги. Їх можна аналізувати лише у зв'язку з процесами мислення, уваги, афективними моделями, тобто як аспекти більш загальних моделей діяльності.

По-друге, захисний процес не лише виключає зі свідомості специфічні ментальні змісти, конструкти, а видаляє їх у сукупності з суб'єктивним сприйняттям. Так, у компульсивної людини видаляються зі свідомості не тільки деякі агресивні імпульси та їх похідні, а й цілі класи афективного та мотиваційного сприйняття.

По-третє, захисний процес не являє собою повністю інтропсихічним. Оскільки він включає у себе весь стиль діяльності, то у деякий час він включає у себе й відношення особистості із зовнішньою реальністю. Таким чином, модель зовнішньої активності, наприклад, невротика стає найважливішим елементом захисного процесу.

Можемо сказати, що психологічно розвинута особистість використовує кілька захисних механізмів, які допомагають адаптуватися їй у різних ситуаціях. Але, відповідно до психологічного змісту Я-концепції особистості, психікою може застосовуватися різні захисні механізми, які не завжди адекватні по силі та змісту наявній загрозі. Так, робота захисних механізмів може як допомогти особистості, тимчасово обмеживши доступ до аналогічних загрозових інформаційних конструктів з подальшою інтеграцією чи адаптацією їх у особистість, так і нашкодити їй, перешкоджаючи значний час усвідомленню як наявних так і майбутніх загрозових інформаційних конструктів, що призведе до викривлення стабільного розвитку особистості, появи деструктивних внутрішньоособистісних конфліктів, формуванню психічних зрушень.

Лушин П.В. вважає психологічний захист імунною реакцією на зіткнення антагоністичних конструктів. Механізми психологічного захисту спрацьовують насамперед тоді, коли під загрозою виявляються «Я-концепція» особистості. Це може інтерпретуватися як, з однієї сторони, опір або затримка у розвитку, а з іншої – як перехідна, тимчасова форма у розвитку.

Отже, застосування механізмів психологічного захисту має велике значення для конструктивного вирішення конфліктів. Так, на думку Пов'якель Н.І., конструктивні внутрішні конфлікти ускладнюють психічне життя людини, сприяють її розвитку й особистісному зростанню, є основою морального розвитку та особистісних змін. Деструктивні внутрішні конфлікти поглиблюють роздвоєння особистості, переходять у життєві кризи, що супроводжуються суттєвими і глибокими переживаннями, призводять до розвитку невротичних реакцій, виникненню і усталенню конфліктної, адитивної поведінки тощо.

Титаренко Д.С. звертає увагу, що на сьогоднішній день у психологічній науці не існує єдиного погляду на психологічний захист: одні дослідники вважають психологічний захист однозначно непродуктивним, шкідливим способом вирішення, інші пропонують, наприклад розрізняти патологічні механізми захисту та нормальні, які присутні у нашому повсякденному житті.

Що стосується внутрішньоособистісних конфліктів, то у психодинамічному підході вони визначається через бажання, які проникають у свідомість особистості, де за допомогою принципу "Его" прагнуть реалізації. У позиції Я-спостерігача агресивні чи сексуальні потяги заперечення не викликають, але з часом може з'явитися супротив соціально орієнтованого "Супер-Его". Невиконання вимоги "Супер-Его" щодо приборкання інстинктивних бажань найчастіше всього у свідомості викликає суттєвий страх. Тому, підкоряючись вимогам "Супер-Его", особистість починає боротьбу з власними потягами, при чому фундаментальною ознакою цього процесу є у деякій мірі його неприродність через зовнішній, соціальний характер

критеріїв "Супер-Его". Іноді "Супер-Его" вимагає від особистості обмежити реалізацію інстинктивних імпульсів у такій мірі, що це призведе до психічних та психологічних відхилень.

Динаміку внутрішнього конфлікту можна представити таким чином:

- Наявність психотравмуючих життєвих обставин або подій;
- Труднощі, неможливість їхнього вирішення власними силами, що призводить до хронічного почуття втоми і напруження;
- Зіткнення протилежно спрямованих мотивів, бажань, потягів, що породжують внутрішнє занепокоєння, стан фрустрації;
- Поява почуття незадоволеності собою, посилення занепокоєння й афективної напруженості;
- Нестійкість самооцінки, в основному її зниження, песимістична оцінка перспективи;
- Коливання в прийнятті рішень, непевність у собі;
- Підвищення чутливості у вигляді непереносимості певних життєвих обставин і подій або афективно загостреного типу реагування.

Якщо перший і другий пункти розглянутої динаміки внутрішнього конфлікту означають стрес, то, починаючи з третього пункту - фрустрації, він перетворюється в дистрес.

Так, як сказано нами раніше, до спроб вирішення власних внутрішньоособистісних конфліктів психікою можуть залучатися інші люди. Це може статися, зокрема, при екстернальному локус-контролі самої особистості, при заниженій самооцінці, при розумінні неспроможності впоратись з конфліктом власними силами тощо. Найбільш непередбачуваними є наслідки тих конфліктів, які неусвідомлені особистістю та носять переважно деструктивний характер. У таких випадках у особистості з часом з'являються тривалі негативні почуття, псується загальний емоційний фон, розвивається загальна агресивність, роздратованість тощо. Якщо ж людина займає відповідальний пост, від рішень якої залежать важливі соціальні, економічні, політичні питання, то наслідки тривалих невирішених внутрішньоособистісних конфліктів та пов'язаних з ними пригніченість чи, навпаки, підвищеною агресивністю можуть бути непередбачуваними.

Рефлексія власних станів також дуже важлива для майбутніх психологів та педагогів. Пов'якель Н.І. надає типологію внутрішніх конфліктів, з якими стикаються студенти під час навчання.

Конфлікт неузгодженості. Він виникає в наслідок зіткнення теоретичних знань та власних уявлень студентів щодо психологічної науки. Він має стимулювати внутрішній діалог особистості у процесі засвоєння теоретичних знань, та призводити до синтезу нових сенсів, які знаходяться в основі професійної свідомості спеціаліста.

Конфлікт Я-ідентифікації, який виникає під час засвоєння студентами курсу психодіагностики. Вони отримують можливість зібрати об'єктивну інформацію про себе, власних якостях, здібностях, пізнавальних, інтелектуальних та інших можливостях, які у більшості випадків різняться з існуючими уявленнями у студентів щодо них самих, сформованих на базі власного досвіду.

Конфлікт "десемантизації". Його сутність міститься у тому, що у процесі засвоєння теоретичних знань, професійна свідомість студента уявляє собою упорядковану сукупність значень, яка є автономною, замкнутою та не зв'язаною з професійним контекстом. Ефективна інтеграція у професійне поле сенсів потребує розвинутої рефлексії та тісно зв'язано з вивченням психологічних курсів, які мають чітку практичну направленість.

Імітаційно-поведінковий конфлікт. Сутність конфлікту у зіткненні двох видів рольової поведінки - навчально-рольової та професійно-рольової. Ефективне вирішення можливе при умові сформованому раніше полю професійних сенсів, професійної ідентифікації, які дають можливість успішному прийняттю професійних ролей.

Для успішного формування професійної ідентифікації необхідне продуктивне вирішення перелічених внутрішніх конфліктів.

Таким чином можна виділити наступні типи вирішення внутрішніх конфліктів:

- продуктивне вирішення, яке передбачає особистісну та професійну ідентифікацію, формування професійного поля сенсів;

- непродуктивне вирішення, без формування професійного поля сенсів. Це робить неможливим професійну ідентифікацію, деформує особистісний та професійний розвиток, зумовлює появу неадекватного психологічного захисту та невротизації особистості;

- псевдопродуктивне вирішення, яке призводить до псевдоідентифікації, що виражається у надлишковій самовпевненості, потягу до влади над іншими, нав'язуванню допомоги у вирішенні психологічних проблем, відсутності особистісної та професійної рефлексії.

Божович Л.І. вважає, що саме в юнацькому віці головним новоутворенням є відкриття власного Я, розвиток рефлексії, усвідомлення власної індивідуальності та її властивостей, поява життєвого плану, настанова на свідому побудову власного життя. Зосередивши увагу на особливостях психічного розвитку у юнацькому віці, можемо зазначити, що проблеми екзистенційного змісту, формування ціннісних орієнтацій, розвиток рефлексії суттєво впливають на появу, перебіг внутрішніх конфліктів, їх змісту, особливостей психологічного розвитку особистості. Своєчасне усвідомлення студентами психологічних проявів внутрішнього конфлікту впливає на форму та швидкість розв'язання ними даного конфлікту, формування ефективних засобів подолання внутрішнього конфлікту, зумовлює появу необхідних майбутньому фахівцю професійних умінь та навичок.

Література

1. Бондаренко А.Ф. Психологическая помощь: теория и практика. – Изд. 4-ое, испр. и доп. - К.: «Освіта України», 2007. – 332с.
2. Вікова та педагогічна психологія: навч. Посібник / О.В.Скрипченко., Л.В.Волинська, З.В.Огороднійчук та ін. – К.: Просвіта, 2001. – 416 с.
3. Грановская Р.М. Психологическая защита. – СПб.; Речь, 2007. – 476 с.

4. Зейгарник Б.В. Теория личности К.Левина. М.: МГУ, 1981. 118с.
5. Захарова Ю.Б. О моделях психологической защиты на уровне межгруппового взаимодействия // Вестник Московского университета. Серия. 14. Психология. – 1991. – № 3. – С. 11-17
6. Захаров А.И. Неврозы у детей и подростков: этиология и патогенез - М., 1988.
7. Ложкин Г.В., Повякель Н.И. Практическая психология конфликта.- Киев: МАУП, 2002. - 256 с.
8. Лушин П.В. Психологическая защита: психоиммунологический и экофасилитативный контексты анализа// Простір арт-терапії: образи, проблеми, ресурси.- Матеріали IV міждисциплінарної науково-практичної конференції з міжнародною участю. Київ, 2007. с 36-40.
9. Кон И. С. Психология ранней юности. — М., 1989.
10. Лановенко Ю.І. Психологічні особливості переживання суб'єктом юнацької кризи// автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.07 / НПУ ім. М.П.Драгоманова. — К., 2005. — 21 с.
11. Налтаджян А.А. Социально-психологическая адаптация. – Ереван, 1988.
12. Немов Р. С. Психология. Т.1. – М., 1994.
13. Д. Шапиро. Невротические стили. М. – институт общегуманитарных исследований – 1998.
14. Психология личности / Словник-довідник / За ред. П.П.Горностая, Т.М.Титаренко // Авт. кол. П.П.Горностай, Т.М.Титаренко, С.В.Васьківська, І.А.Габська, Л.А.Лепіхова, Н.І.Пов'якель, Н.В.Чепелева. – К.: Рута, 2001.- 320с.
15. Самосознание и защитные механизмы личности. Хрестоматия/ под ред. Райгородского Д.Я. - Самара: изд. Дом «Бахрам-М», 2008. – 656 с.
16. Фрейд З. Я и Оно: Сочинения. – М.: Изд-во Эксмо; Харьков: Изд-во Фолио, 2006. – 864с.
17. Фрейд А. Психология Я и защитные механизмы. М.: Педагогика, 1993. -144с.
18. Хорни К. Ваши внутренние конфликты. - СПб: Лань. – 1997. – 212 с.
19. Чепелева Н.В., Повякель Н.И. Динамика внутренних конфликтов студентов-психологов в процессе их профессиональной идентификации// Конфлікти в суспільстві: діагностика і профілактика - Матеріали Третьої Міжнародної конференції. Київ-Чернівці, 1995.

В статье представлена информация о взаимосвязи внутрличностного конфликта и защитных механизмов психики. Изложены взгляды ученых на важность исследования такой взаимосвязи.

This article contains information about the relationship intrapersonal conflicts and defense mechanisms of the psyche. Set out the views of scientists on the importance of research relationships.

©2012 р.

Л. І. Собуцька (м. Львів)

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ ПРОФЕСІЙНОЇ РОЛІ

Постановка проблеми. Професійна роль виступає містком між особистістю та соціумом у процесі виконання трудової діяльності. Як засіб і спосіб презентації себе перед іншими, професійна роль поєднує в собі, з одного боку, суспільні норми й очікування щодо певної професії та, з іншого, - індивідуальні особливості виконавця. Професійна роль формується в процесі індивідуального та професійного розвитку особистості, і виявляється як стереотипна модель поведінки, що відповідає посаді, яку обіймає людина в організації, супроводжується виконанням конкретних функціональних обов'язків, соціальних приписів. Водночас вона не є ритуальною, тобто повністю формалізованою і наперед визначеною, адже кожен виконавець наповнює її індивідуальним змістом, що проявляється у рольовій поведінці, емоційному ставленні до ролі. Професійну роль вважають однією із основних соціально-психологічних ролей особистості.

Професійна роль є потужним ресурсом для самореалізації; вона сприяє входженню особистості в структуру суспільства через виконання ролі з одного боку, і з іншого боку – впливає на розвиток особистісних якостей і характеристик виконавця ролі. Проте, незважаючи на всю її важливість для професійного та особистісного розвитку, становлення, реалізації особистості, на даний час відсутні системні дослідження професійної ролі як соціально-психологічного феномену, її структурних компонентів та чинників формування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретично базою для наших досліджень стали напрацювання зарубіжних та вітчизняних вчених у сфері психології праці та професійної діяльності. Ми розглядатимемо професійну роль на предмет аналізу закономірностей розвитку і становлення особистості професіонала - як одну із головних в структурі особистості, а також як спосіб і засіб реалізації себе у соціумі. Тому можна сказати, що фундамент для наших досліджень був закладений працями Л.С. Виготського, С.Л. Рубінштейна, О.Б. Федорошина, А.Н. Леонтєва, а також сучасних вчених – А.К. Маркової, Л.М. Карамушки, Є.А. Клімова, А.И. Капської та ін.

Проблеми професійного становлення та розвитку особистості раніше вже розглядали з допомогою таких психологічних категорій та понять, як: професійна орієнтація, професійна спрямованість, професійна самосвідомість, професійний намір, професійна затребуваність, професійна компетентність, професійна адаптація, готовність до професійної діяльності, приналежність до професійної групи тощо.

Проблематики професійної ролі у своїх працях частково торкаються П.П. Горностай, Ю.М. Котєнєва, З.М. Мірошник. Ролі особистості були і залишаються предметом вивчення рольових теорій особистості, серед яких слід виділити: символічний інтеракціонізм (Г. Блумер, Е. Гоффман, М. Кун, Дж. Мід), психодраму (Г. Лейтц, Я. Морено) та трансактний аналіз (Ерік Берн). Сучасні дослідження у даній сфері представлені іменами Б.Дж. Бідла, Ч. Гордона, і вітчизняних вчених – Ю.Є. Альошиної, П.П. Горностая, І.С. Кона, О.С. Кочаряна, Т. Шибутані.

Дане дослідження присвячене аналізу структури професійної ролі, у яку, на нашу думку, закладено значний потенціал для особистісного та професійного розвитку людини.